

Estructura sil·làbica i processos fonològics en balear*

És gairebé irrefutable la importància que té l'estructura sil·làbica per explicar els diferents processos fonològics que operen en una llengua determinada. La posició sil·làbica que ocupen els sons, per exemple, justifica certes asimetries en el comportament fonològic de les llengües. Així, mentre que els segments que es troben en la posició d'obertura sil·làbica solen mantenir els contrastos fonològics, els sons que es troben en la posició de coda solen ser els que reben els efectes dels processos que actuen en una determinada varietat lingüística. Així mateix, són els segments que ocupen la posició d'obertura els que solen desencadenar aquests processos. Una prova d'això la tenim en català, en què, llevat de casos esporàdics, la major part d'assimilacions són regressives (d'obertura a coda) i no pas progressives (de coda a obertura). Una seqüència com ara *pot caure*, per exemple, es resol amb assimilació de la dental a la velar següent ([pɔk.'kaw.rə]) i no pas amb assimilació de la velar a la dental precedent (*[pɔt.'taw.rə]).

En aquest treball s'aportarà més evidència d'aquesta rellevància de l'estructura sil·làbica en l'explicació dels diferents fenòmens fonològics. Partint de les dades que ofereixen algunes varietats balears, concretament el menorquí, es mirarà de provar que la posició d'obertura (posició forta) és una condició *sine qua non* per tal que es desencadeni l'assimilació consonàntica de lloc. Tal com es pot observar en els exemples de (1), en menorquí, aquest tipus d'assimilacions només s'acompleixen quan el segon segment d'un grup consonàntic es troba en la posició d'obertura sil·làbica, ja sigui gràcies a la sil·labificació, com en el cas d'*accident*, ja sigui gràcies a la resil·labificació, com en el cas de *puc ser*, o com en el cas de *pocs amics*. En aquesta varietat, en canvi, l'assimilació regressiva de lloc no opera en posició final (1a), justament perquè la segona consonant del grup no es troba en la posició d'obertura sil·làbica.

(1) Menorquí¹

a	<i>llocs</i>	[¹ ʎɔks]	b	<i>accident</i>	[ət.tsi.'ðeɲt]
	<i>fax</i>	[¹ faks]		<i>puc ser</i>	[put.tse]
	<i>pocs</i>	[¹ pɔks]		<i>pocs amics</i>	[pɔd.ðzə.'miks]
	<i>amics</i>	[ə.'miks] ²		<i>amics íntims</i>	[ə.mid.'dʒiɲ.tims]

Al marge d'això, i en contra d'aquesta predicció, és a dir, les assimilacions en menorquí només tenen lloc d'obertura a coda, en aquesta varietat *excepcionalment* també hi pot haver assimilació regressiva de lloc en posició final en les formes verbals corresponents a la primera

persona singular del present d'indicatiu, les quals, com és sabut, no presenten marca explícita de flexió en balear. Així, en formes com les de (2) opera un procés d'assimilació, tot i que el grup consonàntic es trobi en posició final:

(2) *Menorquí*

<i>fix</i>	[ˈfʲits]
<i>(m')acomplex</i>	[ə.kum.ˈplɛts]
<i>(em) relax</i>	[rə.ˈlats]
<i>col·laps</i>	[ku.ˈlats]

En aquest treball s'intentarà donar raó, des d'una perspectiva sincrònica i en un marc generatiu, d'aquest comportament assimilatori diferenciat de les seqüències consonàntiques finals. D'altra banda, es constatarà que una explicació semblant serveix per donar compte del comportament fonològic especial que també presenta l'eivissenc en els grups consonàntics finals de la primera persona singular del present d'indicatiu. Aquesta varietat, a diferència del mallorquí i el menorquí, coneix un procés de simplificació consonàntica que afecta els grups homorgànics finals integrats per nasal o lateral més oclusiva. Aquest procés de simplificació, però, no es dona quan es tracta de la primera persona del present d'indicatiu, en què el grup consonàntic se sol mantenir estable. En el marc d'aquest treball, també es reflexionarà sobre el comportament fonològic peculiar que sovint va associat a les seqüències consonàntiques finals corresponents a la primera persona singular del present d'indicatiu del balear en general i sobre les dificultats que presenta trobar-hi una explicació de tipus formal.

Abans de focalitzar l'atenció en aquestes dades del menorquí i l'eivissenc, doncs, es farà referència a tot un altre conjunt de comportaments fonològics peculiars generals del balear que afecten les primeres persones del singular del present d'indicatiu, els quals ja han estat tractats des de perspectives diferents en treballs anteriors.

Els grups consonàntics finals de les formes verbals corresponents a la primera persona del present d'indicatiu impliquen sovint una transgressió de les restriccions sil·làbiques que imposa l'escala de sonicitat, segons la qual el grau de sonicitat entre els segments que integren una síl·laba ha de ser decreixent respecte del nucli sil·làbic.³ Es pot observar en els exemples de (3a). A *empr*, per exemple, es transgredeix l'escala de sonicitat perquè la *r* presenta més sonicitat que la *p*, de manera que la sonicitat és creixent i no pas decreixent.⁴ Llevat d'alguns casos esporàdics,

en la resta de formes verbals i nominals, s'insereix sempre una vocal de suport per tal de reparar l'estructura mal formada des d'un punt de vista sil·làbic; a (3b) s'exposen algunes formes nominals amb una estructura subjacent semblant a les formes verbals de (3a), les quals exhibeixen, com s'ha dit, una sil·labificació diferent, això és, amb inserció de vocal epentètica. Una altra peculiaritat d'aquestes formes verbals és que el nombre de segments associats a la posició de coda excedeix les restriccions de llargada màxima del mallorquí, que és d'un màxim de dues consonants en posició final, tal com demostren els exemples de (3c), en què operen els processos regulars de simplificació consonàntica.

(3) *Mallorquí i menorquí*

a	<i>empr</i> [ˈəmpɾ]	b	<i>nombre</i> [ˈnom.brə] (cf. <i>nombrós</i>)
	<i>umpl</i> [ˈuɱpl]		<i>ample</i> [ˈam.plə] (cf. <i>amplíssim</i>)
	<i>entr</i> [ˈɛ̃ɲtr]		<i>centre</i> [ˈsẽɲ.trə] (cf. <i>cèntric</i>)
	<i>mescl</i> [ˈmɛskl]		<i>mascle</i> [ˈmas.klə] (cf. <i>masclisme</i>)
	<i>mostr</i> [ˈmɔstr]		<i>mestre</i> [ˈmes.trə] (cf. <i>mestressa</i>)
	<i>filtr</i> [ˈfiɫtr]		<i>filtre</i> [ˈfiɫ.trə] (cf. <i>filtratge</i>)
c	<i>serps</i> [ˈsɛrs]	(cf. <i>serp</i> [ˈsɛrp])	
	<i>verds</i> [ˈvɛrs]	(cf. <i>verd</i> [ˈvɛrt])	
	<i>camp</i> [ˈkams]~[ˈkans]	(cf. <i>camp</i> [ˈkɑmp])	

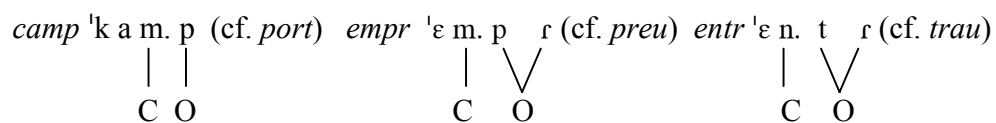
Aquest comportament especial ha cridat l'atenció de diferents lingüistes i els ha conduït a buscar una explicació de tipus formal que en doni una justificació satisfactòria.

La primera anàlisi d'aquests grups consonàntics es troba en els treballs de Dols (1993 *The predictive*, 1993 *La silabificació*), en què es tracten en el marc de la fonologia autosegmental diferents aspectes del consonantisme mallorquí. L'autor, partint de l'anàlisi que ofereix Gussmann (1992)⁵ per a algunes formes del polonès, i de Goldsmith (1990), proposa considerar aquestes consonants finals no codes, sinó obertures d'un nucli buit o sense contingut fònic. Un morfema verbal, corresponent a la primera persona singular del present d'indicatiu, és el que legitimaria aquesta posició sil·làbica sense contingut segmental. Davant d'estructures subjacents

semblants i davant l'absència d'aquest morfema, es desencadenen les estratègies de sil·labificació regulars en el marc del dialecte, això és, l'aplicació d'epèntesi.

En un article publicat l'any 1996, Wheeler i Dols tornen a fer referència a aquests grups consonàntics finals. En aquest cas, l'anàlisi que proposen intenta simplificar al màxim l'estructura sil·làbica del mallorquí i parteix de la hipòtesi que la síl·laba en mallorquí està formada exclusivament per una obertura, un nucli i una coda uniconsonàntica. Qualsevol altra consonant en posició final és considerada una obertura. Un aspecte important de la proposta és que parteix del supòsit que l'agrupament dels segments a categories sil·làbiques no ha de correspondre necessàriament a síl·labes superficials. A grans trets, el que proposen en aquest article és que en mallorquí en posició final de mot només és possible la realització del conjunt de consonants que correspon a una coda, associada a una sola consonant, més una obertura formada per una o dues consonants; es pot observar en els exemples de (4), en què només la consonant nasal se sil·labifica en la posició de coda sil·làbica, mentre que la resta de consonants finals se sil·labifiquen en la posició d'obertura.

(4) Adaptat de Dols & Wheeler (1996)

Tot i que universalment és un nucli sil·làbic el que sol legitimar una obertura, els autors proposen que aquesta també pot ser legitimada pel costat dret d'un domini prosòdic. Cal fer notar aquí que una primera diferència respecte de la proposta de Dols (1993 *The predictive*, 1993 *La silabificació*) és que ja no és el morfema de primera persona del present d'indicatiu el que legitima aquestes obertures sinó el costat dret del domini prosòdic.⁶

Aquesta anàlisi, tot i que a primer cop d'ull es mostra molt atractiva, presenta alguns problemes que es deriven de la voluntat de voler generalitzar unes estructures que, a parer nostre, haurien de ser tractades com a excepcionals. Aquesta voluntat de generalització que parteix d'aquestes seqüències verbals finals especials condueix els autors a situar en el marc de l'excepcionalitat formes que, de fet, són tan o —segurament— més generals en el marc del dialecte mallorquí. És el cas de les formes del tipus *nombre*, *ample*, *centre*, etc., que, amb una estructura segmental subjacent semblant a les formes verbals corresponents a la primera persona del present d'indicatiu, requereixen la inserció d'una vocal de suport. Els autors, per ser coherents

amb el fet que en les terminacions de primera persona no s'aplica epètesi, afirmen que aquestes vocals finals o bé són casos d'inserció morfofonològicament condicionada a la flexió nominal, o bé no són inserides sinó diferents al·lomorfs del morfema masculí. Considerar aquestes formes excepcionals i subjectes a una regla morfofonològica o interpretar aquestes terminacions com a al·lomorfs de masculí implica carregar innecessàriament el lexicó. Per això, sembla més econòmic, tal com planteja Dols en els seus treballs anteriors, proposar que és el morfema M (de primera persona singular del present d'indicatiu) el que legitima aquests grups consonàntics finals.

De fet, una anàlisi en aquests termes és la que proposa Serra (1996), qui, partint dels mecanismes que ofereix la teoria de l'optimitat i incorporant la morfologia en l'explicació de l'estructura prosòdica de la llengua, ofereix una interpretació d'aquests grups consonàntics finals a partir de la presència d'un morfema *extrasegmental*, això és, un morfema sense contingut segmental en les formes corresponents a la primera persona del present d'indicatiu. Aquest morfema és el que legitima aquestes estructures difícils des d'un punt de vista sil·làbic. L'absència d'aquest morfema en la resta de formes explica la inserció de vocal epentètica.⁷

A banda dels casos que s'han vist fins ara, hi ha tot un altre conjunt de formes verbals corresponents a la primera persona del present d'indicatiu, que impliquen també una transgressió de les restriccions sil·làbiques de sonicitat (5a), en aquest cas no perquè presentin una sonicitat creixent respecte del nucli sil·làbic, sinó perquè mostren el mateix grau de sonicitat. Les mateixes seqüències finals en formes nominals requereixen, com es recull a (5b), la inserció d'una vocal de suport:

(5)						
	a	<i>vetl</i>	[ˈvəll]	b	<i>batlle</i>	[ˈbal.lə] (cf. <i>batllessa</i>)
		<i>adopt</i>	[ə.ˈðott]		<i>concepte</i>	[kən.ˈset.tə] (cf. <i>conceptual</i>)
		<i>design</i>	[dɛ.ˈzinn]		<i>signe</i>	[ˈsin.nə] (cf. <i>significatiu</i>)
		<i>condemn</i>	[kən.ˈdenn]		<i>solemne</i>	[su.ˈlen.nə] (cf. <i>solemnitat</i>)
		<i>ritm</i>	[ˈrimm]		<i>ritme</i>	[ˈrim.mə] (cf. <i>rítmic</i>)

Per donar compte d'aquestes estructures finals, sembla que l'anàlisi que s'exposava suara és la més encertada. En aquests casos, a diferència del que ocorre en formes com ara *obr* o *empr*, les dues darreres consonants no conformen una obertura possible (cf. **ve.tl*, **ado.pt*), de manera

que la primera consonant ha de sil·labificar-se necessàriament en la posició de coda; la segona consonant, en canvi, quedaria en la posició d'obertura d'un nucli sense contingut segmental o extrasegmental: *vetl* ['vəl.l■], *adopt* [ə.'ðot.t■], *condemn* [kuŋ.'den.n■], etc.⁸ Una anàlisi en aquests termes permet explicar la manca d'inserció vocàlica en aquestes formes verbals, ja que, com que la segona consonant se sil·labifica en la posició d'obertura, no es transgredeix l'escala de sonicitat. Formes com ara *batlle* o *concepte*, en canvi, requereixen la inserció de vocal epentètica, atès que, davant l'absència del morfema extrasegmental, es desencadenen les estratègies regulars de sil·labificació de la llengua, això és, la inserció d'una vocal de suport en les formes en què es transgredeix l'escala de sonicitat.

D'altra banda, en aquests casos hi ha assimilació, a diferència de casos com ara *obr* ['ɔpr] o *arregl* [ə.'rekl], justament per la diferent sil·labificació que presenten. Mentre que en formes com ara *obr* les dues darreres consonants se sil·labifiquen en la posició d'obertura en la mesura que són una obertura possible, en casos com ara *vetl*, *adopt*, etc., les dues darreres consonants no són, com s'ha assenyalat, una obertura lícita en català, de manera que la primera consonant ha de sil·labificar-se necessàriament en la posició de coda; sil·labificada en aquesta posició, assimila el lloc d'articulació de la consonant que segueix, tal com s'esdevé regularment en el dialecte (cf. *pot lamentar* [pɔl.lə.mən.'ta], *cap taronja* [ˌkat.tə.'rɔŋ.ʒə]).

Una anàlisi en aquests termes és la que permetria explicar per què en menorquí hi ha assimilació regressiva de lloc en posició final en les formes verbals corresponents a la primera persona del present d'indicatiu (6a), a diferència de les formes nominals, en què no opera el procés d'assimilació consonàntica (6b):

(6) *Menorquí* (Pons 2000)

a *La pers. sing. pres. indic.*

fix /fiks/ ['fĩs̃]
(m')acomplex /əkuμπλEκσ/ [ə.kum.'plɛ̃ts̃]
relax /rəλακσ/ [rə.'lats̃]
prems /prems/ ['prens]

b *formes nominals i adjectivals*

fix /φικσ/ ['φικσ] (adj.)
complex /κυμπλEκσ/[kym.'plɛκσ] (adj.)
relax /rəλακσ/ [rə.'lakσ] (subst.)
rems /rEm+ζ/ ['rEmσ]

Com s'ha fet notar al principi d'aquest treball, en menorquí només hi ha assimilació quan el segon element d'un grup consonàntic es troba en la posició d'obertura sil·làbica, fet que explica per què en aquest dialecte no hi ha mai assimilació en posició final (cf. *pocs* [ˈpɔks]~*accent*

[ət.ˈtʃɛnt]). Aquest comportament és especialment perceptible quan es contrasta una seqüència com ara *pocs*, sense assimilació, amb una seqüència com ara *pocs amics*, en què en menorquí és molt freqüent l'assimilació regressiva de lloc d'articulació, justament perquè la *s* de *pocs* s'ha sil·labificat en la posició d'obertura gràcies al procés de resil·labificació.

Ara caldria explicar per què hi ha assimilació en les formes verbals que es recollien a (6a), en què les dues darreres consonants es troben en posició final. Si s'analitzessin els grups consonàntics finals de formes com ara *fix*, *acomplex* o *relax* com a còdes no es podria explicar per què s'hi dona l'assimilació, a diferència de formes nominals com ara *fax* o *relax*. Una possible argumentació d'aquest comportament, doncs, fóra considerar que en les seqüències finals corresponents a la primera persona del present d'indicatiu (6a) hi ha assimilació precisament perquè la darrera consonant del grup no forma part d'una coda complexa, sinó que es troba en la posició d'obertura sil·làbica, posició indispensable perquè es desencadeni l'assimilació en aquesta varietat. El motiu pel qual la primera consonant es troba en la posició de coda és el mateix que addueix Serra (1996) per a formes com ara *vetl* o *adopt*. Les dues darreres consonants de formes com ara *fix* [ˈfikɔs], *acomplex* [ə.ku.m.'plɛkɔs] o *relax* [rə.'lakɔs] no constitueixen obertures possibles, de manera que la primera ha de sil·labificar-se en la posició de coda, i, en aquesta posició, rep els efectes de la consonant següent, és a dir, s'hi assimila. El fet que la segona consonant ocupi la posició d'obertura sil·làbica explica l'assimilació en aquest cas, ja que, com s'ha vist, aquesta és una condició indispensable perquè es desencadeni el procés.⁹

Caldria fer referència, ara, a unes dades de l'eivissenc que també advoquen per la conveniència de considerar aquestes formes verbals finals com a obertures d'un nucli buit o d'un morfema sense contingut segmental.

Tal com es pot constatar a (7a), en eivissenc, els grups consonàntics finals *-mp*, *-nt*, *-lt* i *-nc/-ng* se simplifiquen en posició final, a diferència del que ocorre en mallorquí i menorquí, en què aquests grups es mantenen estables. Cal advertir, però, que, contràriament al que s'esperaria, les realitzacions corresponents a la primera persona del present d'indicatiu solen mantenir inalterats aquests grups consonàntics finals, tal com s'exposa a (7b):

(7)

a	<i>camp</i>	[ˈkam]	<i>camp obert</i>	[ˌka.mu.'βərt]
	<i>tant</i>	[ˈtan]	<i>tant o més</i>	[ˌta.no.'mes]

	<i>molt</i>	[ˈmol]	<i>molt o poc</i>	[ˌmo.lo.ˈpək]
	<i>banc</i>	[ˈbaŋk]~[ˈbaŋ]	<i>banc estret</i>	[ˌba.ŋəs.ˈtrət]
b	<i>romp</i>	[ˈromp]	<i>romp una porta</i>	[ˌrom.pu.nə.ˈpɔr.tə]
	<i>sent</i>	[ˈseŋt]	<i>sent una cançó</i>	[ˌseŋ.tu.nə.kən.ˈso]
	<i>salt</i>	[ˈsaɫt]	<i>salt un poc</i>	[ˌsaɫ.tum.ˈpək]
	<i>prenc</i>	[ˈprəŋk]	<i>prenc una aspirina</i>	[ˌprəŋ.ku.nəs.pi.ˈri.na]

Aquest comportament diferenciat entre les formes nominals i les formes verbals només és explicable, sembla, a partir de l'anàlisi que considera aquestes consonants finals obertures d'un nucli sense contingut segmental. La posició de l'element oclusiu a l'obertura i no pas a la coda n'evita l'elisió, ja que la consonant no es troba en el context en què és susceptible de simplificació consonàntica, que és la posició de coda. Una anàlisi que tracta aquestes consonants finals com a còdes difícilment podria donar compte de la manca de simplificació en aquestes formes verbals.

Es farà referència ara a unes dades del balear en general que sembla que també afavoreixen una anàlisi com la que s'ha adduït fins ara. És sabut que en català s'eviten les combinacions intrasil·làbiques finals de semivocal més sonant. La llista es redueix a alguns mots manllevats, com ara *gasoil* i *rail*, a formes cultes com ara *linòleum*, o arcaïsmes, com ara *saur*. El rebuig que presenta el català a aquest tipus de combinacions segmentals explica la inserció vocàlica en la majoria dels casos (*caur-e*, *viur-e*, *escair-e*, *cour-e*).

Tal com es pot apreciar a (8), però, en balear és possible trobar un nombre prou significatiu de formes verbals corresponents a la primera persona singular del present d'indicatiu que acaben en una d'aquestes combinacions de semivocal més consonant sonant; aquest tipus de combinacions o bé són del tot inexistents en el marc de la llengua, o bé requereixen, en altres condicions, la inserció d'una vocal epentètica.

(8) Balear

- [-wl] *piul* [ˈpiwl] (cf. *piul-o* (subst.))
- xiul* [ˈʃiwl]~[ˈsiwl] (cf. *xiul-o* (subst.))
- entaul* [əŋ.ˈtawl] (cf. *retaul-e*)
- [-jr] *enlair* [əl.ˈlajr] (cf. *air-e*, *escair-e*)

- [-wɾ]   *llaur*   ['λaɔɾ]   (cf. *caur-e*)
               restaur   [pəσ.'taɔɾ]   (cf. *centaur-e*)
               lliur   ['liɔɾ]   (cf. *viur-e*)
- [-jn]   *cuin*   ['kuɸv]   (cf. ____)

En aquests casos, el diferent comportament de les formes nominals i de les formes verbals sembla que també es podria explicar a partir de la presència, en les formes verbals corresponents a la primera persona singular del present d'indicatiu, d'un morfema sense contingut segmental, que faria de nucli d'una síl·laba amb una obertura integrada per una consonant sonant.

Arribats aquí, fóra necessari fer una observació: un problema inherent de les anàlisis de Dols (1993 *The predictive*, 1993 *La silabificació*) i de Serra (1996), les quals s'han adoptat provisionalment aquí, és que la presència del morfema extrasegmental es justifica pel comportament especial d'aquests grups consonàntics finals, i aquest comportament especial es justifica, al mateix temps, apel·lant a la presència del morfema extrasegmental; per tant, una anàlisi en aquests termes es veu abocada, indefectiblement, a una argumentació cíclica. D'altra banda, no s'han explorat les conseqüències que una interpretació com aquesta tindria per a la flexió nominal, en què es podrien adduir altres morfemes extrasegmentals o sense contingut fònic (i.e. morfema 'masculí'), tot i que aquests no evitarien l'aplicació de les estratègies de sil·labificació regulars (cf. *mestre* ['mɛstrə]).

Fins ara s'han analitzat tot un conjunt de dades que afavoreixen l'anàlisi d'aquestes formes verbals com a obertures d'un nucli sense contingut segmental. Aquestes seqüències consonàntiques finals, però, solen experimentar un conjunt de processos fonològics que, de forma general, es troben associats amb la posició de coda sil·làbica i no pas amb la posició d'obertura. És el cas, per exemple, de l'ensordiment final de les consonants obstruents que subjacentment són sonores, tal com es pot observar a (9):

(9) *Balear*

a	<i>pos</i>	/pɔz/	['pɔs]	(cf. <i>posa</i> ['pɔ.zə])
	<i>llev</i>	/lev/	['leɸ]	(cf. <i>lleva</i> ['le.və])
	<i>acab</i>	/əkab/	[ə.'kəɸ]	(cf. <i>acaba</i> [ə.'ka.bə])

b	<i>conserv</i>	/kunserv/	[kun.'serf]	(cf. <i>conserva</i> [kun.'ser.və])
	<i>allarg</i>	/ə'laɾg/	[ə.'laɾk]	(cf. <i>allarga</i> [ə.'laɾ.ɣə])
	<i>obr</i>	/ɔbr/	['ɔpr]	(cf. <i>obre</i> ['ɔ.βrə])
	<i>arregl</i>	/əregl/	[ə.'rekl]	(cf. <i>arregla</i> [ə.'re.ɣlə])

A banda d'aquests casos d'ensordiment final, hi ha un altre procés que afecta els verbs acabats en *-var* de certes varietats de mallorquí que també posa en dubte la conveniència de tractar aquestes formes com a obertures d'un nucli buit. En català, la /ɸ/ (o /β/ en el cas dels dialectes betacistes) intervocàlica alterna amb la semivocal [ɰ] en posició final. En el dialecte mallorquí, les formes verbals amb [v] intervocàlica (*llevar*, *cavar*, *provar*, etc.) poden presentar dos tipus de comportament quan aquesta consonant es troba en posició final: o bé aquesta [ɸ] es realitza sorda ([ϕ]), tal com es veia en el segon exemple de (9a), o bé es realitza com a [ɰ], tal com es pot observar en els exemples de (10a). De fet, aquest darrer és el comportament general de les formes nominals, tal com reflecteixen les formes de (10b):

(10)

a	<i>Algunes varietats del mallorquí (formes verbals)</i>		b	<i>Balear (formes nominals)</i>	
	<i>prov</i>	['πrɔɰ]	<i>meva~meu</i>	['mɛ.ɸə]~['mɛɰ]	
	<i>aprov</i>	[ə.'πrɔɰ]	<i>nevar~neu</i>	[nɛ.'ɸα]~['nɛɰ]	
	<i>cav</i>	['kav]	<i>nociva~nociu</i>	[nu.'si.və]~[nu.'siw]	
	<i>llev</i>	['lɛw]	<i>activa~actiu</i>	[ət.'ti.ɸə]~[ət.'tiɰ]	

En cap dels estudis que s'han esmentat anteriorment no es fa referència a aquestes alternances en posició final. Si aquestes consonants finals són considerades obertures d'un nucli buit no haurien de presentar aquest comportament, que, com s'ha advertit, es relaciona amb la posició de coda sil·làbica.

En l'anàlisi que es proposa en el treball de Dols & Wheeler (1996), en què la presència d'aquestes estructures difícils des d'un punt de vista sil·làbic no es justifica per la presència d'un nucli buit o sense contingut segmental, sinó simplement pel costat dret d'un domini prosòdic, la manca de sonoritat en els casos que es reproduïen a (9a) es justifica, tal com s'exposa a

continuació, perquè aquestes consonants es troben en la posició de coda abans de la transferència eventual a la posició d'obertura; i és en aquella posició on perden els trets de sonoritat:

ɔb.r (sil·labificació inicial) → ɔp.r (pèrdua de sonoritat en posició de coda) → ɔ.p.r|| (sil·labificació final)

Una anàlisi com aquesta permetria explicar formes com les que s'exposaven a (10a), és a dir, amb semivocal final (*llev* ['ləw]), en la mesura que el procés de semivocalització es produiria en el moment en què la consonant s'associa a la posició de coda, abans de la transferència a la posició d'obertura. Ara bé, difícilment es podria donar compte de la manca de sonoritat en les obstruents finals de formes com ara *allarg* o *conserv*, en què les consonants finals no s'associen en cap moment a la posició de coda sil·làbica. D'altra banda, segons l'anàlisi de Dols & Wheeler (1996), formes verbals com ara *sembr*, *compr*, *sembl*, etc., que acaben en més de dues consonants, presenten contrastos de sonoritat (cf. /σəμβr/ *sem*[br] vs. /κομπr/ *com*[pr]). La presència de sonoritat en un cas com ara *sembr* s'explica perquè les dues darreres consonants no s'associen en cap moment a la posició de coda sil·làbica (cf. *sem.br* i *com.pr*), de manera que en aquestes formes es mantenen els trets de sonoritat subjacents. Caldria matisar, no obstant això, que en casos com ara *sembr* l'oclusiva final sol realitzar-se sorda ([ˈsəmpɾ]), a diferència de la de *sembl*, en què sembla que es manté la sonoritat amb més facilitat ([ˈsəmbɫ]) (Pons 2000). Aquesta diferència és especialment perceptible quan segueix una vocal: *sembr un abre* [ˌsəm.pɾu.'na.βrə] (*[ˌsəm.bɾu.'na.βrə]) vs. *sembl un altre* [ˌsəm.blu.'na.ɫ.trə].

La presència de trets de sonoritat en aquestes posicions és, doncs, imprecisa i molt variable, de manera que és poc clara la conveniència de tractar aquestes formes finals com a obertures, ja que, com demostren els exemples anteriors, la manca de sonoritat també afecta grups consonàntics associats, segons aquestes propostes, a la posició d'obertura sil·làbica. La referència a la posicions sil·làbiques es mostra insuficient, si més no, per explicar el comportament d'aquestes seqüències finals pel que fa a la sonoritat.

De fet, Serra (1996), per explicar aquest comportament relacionat amb la sonoritat, prescindeix de la referència directa a les posicions sil·làbiques (és a dir, a la posició de coda) i parteix de la constatació que els contrastos de sonoritat es neutralitzen en els contextos en què els indicis articuladoris i acústics sobre la sonoritat són més febles. Segons l'escala de perceptibilitat dels contrastos que proposa Steriade (1996), els contextos que, des d'un punt de vista articuladori

i acústic, afavoreixen la neutralització de sonoritat perquè presenten uns indicis acústics febles són la posició de final de mot (davant pausa) i la posició davant de consonant obstruent. Segons Serra (1996), per exemple, la manca de sonoritat en les consonants finals de casos com ara *allarg* i *conserv* s'explicaria justament perquè es troben en un context perceptiblement feble, això és, davant pausa. Una argumentació de tipus fonètic com aquesta, però, és insuficient per donar compte de les formes que es reproduïen a (10a) (*llev* ['*lɛw*]), en la mesura que l'alternança [v]~[w] té un caràcter morfofonològic clar. La referència a l'estructura sil·làbica (i.e. la posició de coda) sembla que és indispensable en aquests casos.

En aquest treball, s'ha volgut aprofundir en el comportament fonològic especial que exhibeixen les terminacions verbals corresponents a la primera persona del present d'indicatiu en balear i s'ha mirat de posar de manifest les dificultats que representa trobar-hi una explicació de tipus formal. S'ha vist com l'absència d'una marca explícita de flexió en aquestes formes dona lloc a tot un conjunt de processos i comportaments, insòlits en altres formes i dialectes, els quals afavoreixen el tractament d'aquestes consonants en termes d'obertura sil·làbica. Entre d'altres, és el cas de a) la transgressió de les restriccions que imposa l'escala de sonicitat, segons la qual el grau de sonicitat de les consonants que integren una síl·laba ha de ser decreixent respecte del nucli sil·làbic (cf. *empr* ['*əmpɾ*] vs. *sempre* ['*sem.prə*]); b) la presència de grups consonàntics finals integrats per semivocal més consonant sonant inexistents en la resta de formes verbals i nominals (cf. *restaur* [*rəs.'tawɾ*] vs. *centaure* [*səŋ.'taw.rə*] ~ *caure* ['*kaw.rə*]); c) l'aplicació extraordinària de l'assimilació regressiva de lloc en posició final en el cas del menorquí, dialecte en què aquest tipus de processos només tenen lloc d'obertura a coda (cf. *(jo) fix* [*fíts*] vs. *fax* ['*faks*]); d) el manteniment, en eivissenc, dels grups homorgànics finals de lateral i nasal més oclusiva, a diferència de les formes nominals (cf. *(jo) romp* ['*romp*] vs. *camp* ['*kam*]); e) el manteniment de la -r final enfront de la seva elisió en les formes nominals (*(jo) mor* ['*mər*] vs. *amor* [*ə.'mo*]) (veg. nota 9); i, finalment, la manca d'africació de la /ʒ/ final (cf. *pujar* [*pu.'ʒa*]~*puix* ['*puʃ*] (veg. nota 9).

Aquesta sembla, efectivament, l'explicació que dona compte de la major part dels comportaments i processos associats a aquestes formes verbals. Tot i amb això, s'ha constatat que l'ensordiment de les consonants obstruents finals i l'alternança [v]~[w] que presenten algunes

formes verbals de determinades varietats del mallorquí són comportaments que afavoreixen la consideració d'aquestes formes finals com a codes i no com a obertures.

Una possible anàlisi, capaç de capturar aquest comportament en aparença contradictori, fóra considerar que aquestes formes verbals corresponents a la primera persona singular del present d'indicatiu se sil·labifiquen de manera diferent que les formes nominals a causa de la pressió que exerceixen altres formes verbals en el marc del mateix paradigma. Aquesta pressió tant podria actuar per contrast, cas en què s'evitaria l'homofonia, com per analogia, cas en què es tendiria a l'homogeneïtzació del paradigma. La forma de referència o, si es vol, la forma que exerceix la pressió, seria la menys marcada des d'un punt de vista morfològic (i.e. la tercera persona) i seria la que mostraria, en tant que poc marcada, els processos regulars de sil·labificació. Així, en una forma com ara *empr* /ɛmpr/, la inserció de la vocal epentètica hauria quedat bloquejada per tal d'evitar que la forma resultant fos idèntica a una altra d'existent en el mateix paradigma, això és, la corresponent a la tercera persona singular del present d'indicatiu (*empra* /əmpr+ə/, [ˈəm.prə]), on la [ə] final és la marca de mode/temps característica dels verbs de la primera conjugació. Una explicació semblant rebrien les formes verbals integrades per semivocal més líquida (cf. *restaur~restaura* [rəs.'tawɾ]~[rəs.'taw.rə]). D'altra banda, en una forma com ara *fix* [ˈfɪs], s'aplicaria l'assimilació consonàntica de lloc en posició final, a diferència del que ocorre regularment en el dialecte, per la pressió que exerceixen la resta de formes del mateix paradigma (*fixes* [ˈfɪt.ɪsəs], *fixa* [ˈfɪt.ɪsə], etc.), en què la segona consonant del grup es troba en la posició d'obertura sil·làbica i, per tant, opera l'assimilació consonàntica de lloc d'acord amb el comportament general d'aquesta varietat.

Una anàlisi com aquesta, en què l'explicació d'aquestes formes no hauria de recórrer a la postulació d'una obertura d'un nucli buit o extrasegmental, i en què, per tant, aquestes formes finals serien analitzades en termes de coda permetria explicar sense dificultats l'ensordiment que afecta les obstruents finals d'aquestes formes verbals, així com l'alternança [v]~[w] que es registra en les formes verbals de determinades varietats del mallorquí.¹⁰

Val a dir que, tot i que el recurs a l'analogia i a l'homofonia ha estat tradicionalment bandejat en les aproximacions a la fonologia de tipus generatiu, la recent teoria de l'optimitat (*Optimality Theory*) preveu aquest tipus de pressions mitjançant la incorporació de restriccions que donen compte de les similituds i les diferències entre els membres d'un paradigma, això és,

entre formes que comparteixen un mateix lexema.¹¹ Al nostre entendre, la consideració d'aquest tipus de pressions, i la seva consegüent formalització, amplia i enriqueix de manera substancial les capacitats explicatives del model d'anàlisi.

---

* Aquest article correspon a una part del meu treball d'investigació *Els contactes consonàntics en mallorquí i menorquí*, el qual va ser detingudament revisat per Maria-Rosa Lloret. A ella dec millores importants, les quals queden reflectides en l'article. Així mateix, agraeixo els comentaris i les observacions que la lectura d'aquesta comunicació va suscitar en el Desè Col·loqui de la North American Catalan Society. Els he tingut en compte en la confecció d'aquest treball. Aquest article s'inscriu en el marc del projecte VALDIC (BFF2001-3798) del Ministeri de Ciència i Tecnologia, i ha estat possible gràcies a una beca de formació de personal investigador de la Generalitat de Catalunya (1999FI).

¹ Bona part de les dades que aquí es reporten s'han extret del conjunt d'enquestes que es van passar en diferents poblacions de les Illes Balears en el marc del treball d'investigació *Els contactes consonàntics en mallorquí i menorquí* (veg. referències bibliogràfiques).

² Un punt (.) entre dos segments indica límit sil·làbic.

³ *Escala de sonicitat*: vocals>semivocals>líquides>nasals>fricatives>oclusives.

⁴ Cal tenir en compte que en l'*Aplicació al català dels principis de transcripció de l'AFI* es reconeix que aquestes consonants finals del balear poden fer de nucli d'una síl·laba en la mesura que s'hi proposa la utilització del diacrític '̣' per marcar-ne el caràcter sil·làbic. De fet, un comportament semblant es registra en anglès, en què les consonants [m], [n], [l] i [r] poden fer de nucli sil·làbic (cf. *bottle* ['baṛtəl], *bottom* ['bɑtṃ]).

⁵ De manera anàloga al balear, el polonès modern presenta grups consonàntics finals sobrecarregats (cf. *naste*[mpstf] 'conseqüència. gen. plur.');

en aquesta llengua hi ha, d'altra banda, una restricció que impedeix la presència de consonants no sonants en posició final de síl·laba, de manera que la forma de l'exemple anterior transgredeix aquesta restricció. Per tal d'explicar aquesta transgressió, i també la presència d'aquests grups consonàntics finals difícils des d'un punt de vista sil·làbic, Gussmann hipotitza que aquestes seqüències consonàntiques finals es redueixen en polonès a una consonant sonant associada a la posició de rima (o coda) i una obertura complexa que ha estat desil·labificada a causa de l'elisió d'una vocal; aquesta vocal hauria actuat, en un estadi previ de la derivació, de nucli d'una síl·laba amb una obertura formada per les consonants que segueixen la sonant.

⁶ D'acord amb un dels principis de sil·labificació universals de la gramàtica universal, l'Onset Principle (el principi d'obertura), segons el qual davant d'una seqüència VCV es tendeix a una sil·labificació V.CV i no pas VC.V, els autors arriben a la conclusió que qualsevol consonant final (la [p] de *cap*, per exemple) s'associa a una obertura legitimada pel costat dret d'un domini prosòdic.

⁷ Atesa l'existència de grups consonàntics finals no només en la primera persona del present d'indicatiu, sinó també en algunes segones i terceres persones, Serra (1996) argumenta que el morf zero que crea una síl·laba amb un nucli sense contingut segmental és el que aporta la informació de temps i mode (present d'indicatiu). Cal advertir, però, que, mentre que en les formes de la primera persona del present d'indicatiu, el grup se sol mantenir íntegre, en les

---

formes corresponents a la segona i tercera persona, solen aplicar-se els processos de simplificació regulars en el dialecte. Així, formes com ara *obrs* o *umpls* tendeixen a realitzar-se amb simplificació, això és, [ˈɔts] i [ˈʌns] en el cas del mallorquí i [ˈums] en el cas del menorquí. La presència d'un morfema extrasegmental, en aquests casos, sembla que evitaria aquest tipus de simplificacions. (Veg. Pons (2000) per a una argumentació més detallada d'aquest aspecte).

⁸ Un quadret de color negre és la convenció que fa servir Serra (1996) per indicar la presència del morfema extrasegmental.

⁹ Hi ha altres dades que donen més evidència que cal tractar aquestes formes finals com a obertures d'un nucli sense contingut segmental. És el cas, per exemple, del manteniment de la *-r* final en les primeres persones del present d'indicatiu de les formes acabades en *-rar* en mallorquí, enfront de les formes nominals, les quals solen elidir, especialment en mallorquí, tota *-r* final (cf. *consider* [kon.si.ˈðer] vs. *amor* [ə.ˈmo]). [Veg. Serra (1996)]. O el cas de la manca de vibrantització, en menorquí, en les primeres persones del present d'indicatiu (*bar* [ˈbar] vs. *obr* [ˈɔpr]). O el cas, també, de l'absència d'africació final de la /ʒ/ en la majoria de varietats del balear (*pujar* [pu.ˈʒa]~*puix* [ˈpuʃ]; *estojat* [əσ.τʊ.ˈʒα]~*estoix* [əσ.ˈtoʃ] (men.); cf., però, *fugir* [fʊ.ˈʒi]~*fuig* [ˈfʊtʃ]).

¹⁰ Per a una anàlisi formal d'aquestes formes verbals en el marc de la teoria de l'optimitat, veg. Pons (en premsa), en què es prenen en consideració aquest tipus de pressions paradigmàtiques, seguint, bàsicament, les propostes de Kenstowicz (en premsa) i McCarthy (2001).

¹¹ Vegeu, en aquest sentit, els treballs de Kenstowicz (1996), Benua (1997), Crosswhite (1999), i McCarthy (2001).

Referències

- Benua, Laura. *Transderivational identity: phonological relations between words*. Amherst: University of Massachusetts, 1997. (Tesi doctoral publicada amb el títol *Phonological relations between words*. NY: Garland.)
- Bibiloni, Gabriel. "La llengua dels mallorquins. Anàlisi sociolingüística". Barcelona: Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona, 1983. (Tesi doctoral inèdita)
- Crosswhite, Katherine. "Intra-paradigmatic homophony avoidance in two dialects of Slavic", *UCLA Working Papers in Linguistics* (1999).
- Dols, Nicolau. *The predictive formalization of consonantal contacts in Majorcan Catalan. Empirical and theoretical bases*. Sheffield: University of Sheffield, 1993. (Tesina)
- Dols, Nicolau. "La silabificació del catalán de Mallorca." *Hispanorama* 65 (1993): 22-26.
- Dols, Nicolau; Wheeler, Max. "El consonantisme final del mallorquí i el 'licenciament' d'obertures." *Caplletra* 19 (1996): 51-63.
- Goldsmith, John A. *Autosegmental and metrical phonology*. Oxford: Blackwell, 1990.

-
- Gussmann, Edmund. "Resyllabification and delinking: the case of Polish voicing." *Linguistic Inquiry* 23 (1992): 29-55.
- IEC (Secció Filològica). *Aplicació al català dels principis de transcripció de l'Associació de Fonètica Internacional*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.
- Kenstowicz, Michael. "Base-identity and uniform exponence: alternatives to cyclicity". Durand, J.; Laks, B. (eds.), *Current trends in phonology: Models and methods*, Paris; Salford: University of Salford Publications, 1996.
- Kenstowicz, Michael. "Paradigmatic uniformity and contrast." *MIT Working Papers in Linguistics*, 36 (en premsa).
- Lloret, Maria-Rosa. "Estructura sil·làbica". Solà, J.; Lloret, M.R.; Mascaró, J.; Saldanya, M.P. (dir.) *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries, 2002.
- McCarthy, John J. *Optimal paradigms*. Amherst, University of Massachusetts, 2001. (Manuscrit.)
- Pons, Clàudia. *Els contactes consonàntics en mallorquí i menorquí*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2000. (Treball d'investigació)
- Pons, Clàudia. "The importance of being Onset." *Proceedings of ConSole X* (en premsa).
- Prince, Alan & Smolensky, Paul. *Optimality theory: constraint interaction in generative grammar*. Rutgers University, New Brunswick; University of Colorado, Boulder, 1993.
- Serra, Josep. *La fonologia prosòdica del català*. Girona: Universitat de Girona, 1996. (Tesi doctoral inèdita)
- Steriade, Donca. "Licensing Laryngeal Features." Los Angeles: University of California, 1996. (Manuscrit.)